Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 9

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 625 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-sentyabrda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.(,PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People’s Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo‘ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Po‘latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg‘ona davlat universiteti dotsenti
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
G‘afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o‘qituvchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: “Ma’rifat-print-media” MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘zR Tabiat resurslari vazirligi, O‘zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

MUNDARIJA

Innovatsion siyosatni amalga oshirish yoʻnalishlari....................16
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, Zaynutdinova Umida Djalolovna

Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning bozor mexanizmlari va ularni joriy etishdagi muammolar....................21
Yusupov Shoxzod Maxmatmurodovich

Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davrlari ekonometrik modelini yaratish masalalari....................24
Abdullayev Farxod Ozodovich

Marketing yondashuvi asosida Sirdaryo viloyatining investitsion salohiyatini baholash usullari....................35
Xolmurotova Diyoraxon Ibragimovna

Bevosita soliqlar ma’muriyatchiligi....................41
Idirisov Alisher Otajonovich

Soliq nazorati va transfert narxni belgilashda soliq nazoratini tashkil etishning xorij tajribalari....................46
Abdiev Jaxongir Ibragimovich

Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy tahlili....................53
Djumaniyazov Marks Quranbaevich

Pestel tahlili – muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilish asosi....................60
Shaislamova Nargiza Kabilovna

Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qoʻllab-quvvatlashning oʻziga xos xususiyatlari....................67
Asrorov Azizbek Isomiddin oʻgʻli

The significance, problems and solutions of the green economy in the New Uzbekistan economy....................74
Sattorova Mehriniso, Ibragimova Gulchehra Tohirovna

Oʻzbekistonda kichik va oʻrta biznesni soliqqa tortishning joriy qilinishi va rivojlanish tendensiyasi....................79
Otamuradov Nuriddin Najmiddinovich

Korporativ boshqaruvni innovasion rivojlantirishda raqamli texnolgiyalardan foydalanishning nazariy asoslari....................87
Xalmuradov Elmurod Dilmuradovich

Международный опыт стимулирования инновационной деятельности....................93
Абдиуалиева Гулзада Азатовна

How does foreign direct investment promote economic growth?....................98
Oʻtkirova Bonu Azamat kizi

Mintaqalarni barqaror rivojlantirishning konseptual asoslari va ular evolyutsiyasi....................102
Umarov Abduvaxob Tursunovich

Technological Innovations of Electronic Payment Systems....................107
Mirkomil Boboyorov Murodullaevich

Ta’lim xizmatlari sohasida davlat-xususiy sherikligining rivojlanishida xorij tajribasining oʻrni va ahamiyati....................115
Imomov Xolmurod Norqul oʻgʻli

Oʻzbekiston iqtisodiyotiga toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investisiya va xorijiy kreditlar jalb qilish samaradorligi tahlili....................119
Maksudov Abdumalik Xodievich

Davlat ehtiyojlari uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar) xarid qilishni takomillashtirish....................124
Gʻofurov Temur Baxrom oʻgʻli

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi 129
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li

Turizmda innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari........ 133
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li

Davlat budjetining soliqli daromadlari tahlili 139
Abduraimova Nigora Radjabovna

Soliq yuki soliq tizimining qanchalik samarali ekanligini aniqlovchi muhim mezon 143
To'lakov Ulug'bek Toshmamatovich

O'zbekiston sanoat korxonalarida xom ashyo resurslaridan samarali foydalanishning hozirgi holati, muammolari va mintaqaviy xususiyatlari (qashqadaryo viloyati misolida)........ 151
Ochilov Akram Odilovich, Xazratov Sarvar Ibragimovich

Состояние туристической инфраструктуры Ташкентской области........ 156
Гаппарова Майрамхон Зафар кизи

Sanoatlashuvning ekologik ta'siri va "yashil" iqtisodiyotga o'tishning asoslari 161
Nosir Maxmudov, Lola Azimova

Iqtisodiyotni raqamlashtirishda sinergetik ta'sirning nazariy asoslari 167
Maxmudova Zoxida Maqsudali qizi, Normurodov Xusan

Davlat budjeti xarajatlaridansamarali foydalanishni takomillashtirish........ 173
Sherxon Tuychiyev

Savdo korxonalarida ta'minot zanjirining asosiy bosqichlari va muammolari........ 177
Ergashev Jahongir Baxodirovich

Kichik biznes subyektlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirish yo'llari........ 180
Ergashev Firuz Baxodirovich, Ishturdiev Hasan Abdigapparovich

Budjet tashkilotlarida qurilish-ta'mirlash xarajatlari hisobining asoslari........ 184
Azizova Zilola Lochin qizi

Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahalliylashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari 191
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich

Suv ekologiyasining asosiy yo'nalishi va uning fandagi o'rni........ 200
Musayeva Muqaddas Abdurashid qizi

Анализ прибыли агропромышленности 204
Гафурова Азизахон Фатиховна

Systematic analysis of briquette mass pressing equipment approach........ 209
Kobilov Khasan Khalilovich, Sharipova Nazira Rakhmatilloyevna

An Econometric Assessment of the Effects of Fintech on Economic Growth in Developed Countries 213
Anvarkhonov Abdulatifkhon Jamshidkhon ugli

Raqamli iqtisodiyot rivojida korporativ boshqaruv faoliyatining roli 216
Muxitdinov Ulug'bek Diyarovich

Значение промышленной сети в развитии деятельности предприятий малого бизнеса........ 221
Кодиров Жавлонбек Нематуллаевич

Tadbirkorlik kambag'allikni qisqartirishning asosiy yo'nalishi........ 225
Xolmirzayev Abdulxamid Xapizovich

Kichik biznes subyektlarida mahsulot ishlab chiqarishda innovatsiyani joriy etish masalalari........ 230
Mirzayev Kobil Nosirjonovich

Investisiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish mexanizmlari........ 236
Ismailov Dilshod Anvarjonovich

Innovasion iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida sifat menejmentini joriy etishning nazariy-uslubiy masalalari........ 242
Zarina Ashurova

Social media marketing strategies for small businesses........ 247
Mannonov Shahzod Istam ugli

Xalqaro shartnomalar qoidalarini qoʻllashning xalqaro va milliy uslubiy tamoyillarining oʻzaro taʼsiri........ 250
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich

Neft-gaz, yoqilgʻi energetika sanoati sohasidagi yirik soliq toʻlovchilarda soliq nazoratini samarali tashkil etish va takomillashtirish masalalari........ 258
Abdullaev Shuxrat Sultanbaevich

Суть и значимость инновационных технологий в региональном управлении........ 266
Муминов Фазлиддин Хусниддин угли

SWOT-анализ использования социальных сетей в туристической индустрии узбекистана........ 279
Касимова Зилола Гуламиддиновна

Germaniya tajribasidan foydalanish orqali oʻzbekistonda turizm sohasidagi kadrlar salohiyatini rivojlantirish masalalari........ 287
Xamidova Moʻtabarxon Abdumalik qizi, Ochilov Akram Odilovich

Blockchain texnologiyasining bank operatsiyalari xavfsizligini taʼminlashdagi oʻrni........ 291
Mirpulatova Luiza Mansurovna

Tijorat banklarini reytingini aniqlashda bankometr modelidan foydalanish yoʻllari........ 294
Karabaev Nodir Abduhamidovich

Значение business city как инфраструктурного объекта........ 303
Солиева Умида Алишер кизи

The potential for the development of wage labor as a factor........ 308
Usmanov Ilkhom Achilovich

Ways to improve the organizational and economic mechanism of business tourism in Uzbekistan........ 312
Musayeva Shoira Azimovna, Usmanova Dilfuza Ilkhomovna

Kichik biznes subyektlarining faoliyatini baholashning metodologik asoslari........ 318
Mavrulov Ravshan Neʼmatjonovich

Kichik korxonalarni rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanish........ 324
Ergasheva Nigora Abdigapparovna

Mamlakatimizda intensiv baliqchilikni rivojlantirishning dolzarb masalalari........ 328
Mamatqulov Nurbek Oʻrazali oʻgʻli

Уменьшение выбросов парниковых газов и переход к возобновляемым источникам энергии........ 331
Р.Т. Шомуродов, И.И. Бахадиров, Р.Т. Умаров, И.Ш. Жамолиддинова

Ipoteka bozorida investision muhitni yaxshilash yoʻllari........ 341
Abdullaev Muhammadsodiq Isroil oʻgʻli

Muammoli kreditlar: yechimlari va istiqbollari........ 346
Kalandarov Abdulla Baxtiyorovich

Ishlab chiqarish korxonalarida risklarni boshqarish va taʼsirini baholash uslubiyati........ 351
Muxitdinov Shuhrat Ziyavitdinovich

Zamonaviy sharoitda PR (jamoatchilik bilan aloqalar)ning mazmuni va ahamiyati........ 356
Ergasheva Fotimaxon Ibragimovna

Oʻzbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning oʻziga xos xususiyatlari........ 361
Xikmatillayeva Dildora Shavkat qizi

Rahbar kasbiy motivatsiyasini rivojlantirish koʻnikmalarini takomillashtirish 366
Shadiyev Sherzod Fayzullayevich

Improvement of marketing communication strategies in chemical industry enterprises 375
Muminova Dildora Dilshadovna

Mikromoliya tashkilotlarida islom moliyaviy instrumentlarini joriy etishni takomillashtirish 380
Axmedova Oʻgʻilshod Musurmonqul qizi

Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflashning nazariy jihatlari 384
Qodirova Nafisa Ilhomovna

Importance-performance analysis as a useful tool for marketing audit processes of HEIs in Uzbekistan 388
Nurillo Umarkhonov

Тенденции энергетики будущего: шаги в новую фазу 396
Абдураимова Нигора Раджабовна

Chet mamlakatlar pensiya tizimining oʻziga xos xususiyatlari 405
Tursunov Zohidxoʻja Orifovich

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklar faoliyatini statistik tadqiq etish xususiyatlari 412
Kutliyev Dilshod Orifovich

Oʻzbekistonda suv tanqisligining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishgata’siri 419
Maxmudov Nosir Maxmudovich, Alimova Guzal Alisherovna

Oʻzbekistonda yashil iqtisodiyotning kelajak istiqbollari 424
Egamberdiyev Humoyun

Tarmoqni modernizatsiyalash sharoitida oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash va jadal rivojlantirish istiqbollari 428
Ibragimov Gʻanijon Gʻayratovich

Toʻqimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va eksport qilishning holati hamda rivojlanish istiqbollari (namangan viloyati misolida) 433
Joʻraboyeva Shohida Kamoliddin qizi

Kichik korxonalarni rivojlantirishdagi muammolari va ularning yechimlari 439
Xontoʻrayev Obbosxon Kamolxon oʻgʻli, Ergasheva Nigora Abdigapparovna

Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasi 422
Xaydarova Charos Nizomiddin qizi

Namangan viloyati kichik biznes subyektlari faoliyatida real investitsiyalarning samaradorligini ekonometrik baholash 448
E.S.Jurayev

Hududlarni iqtisodiy rivojlanishida investitsiyalar koʻrsatkichi tahlili (Sirdaryo viloyati misolida) 454
Karimqulov Jasur Imomboyevich, Alimova Dilafroʻz Tohir qizi, Qurbonova Shahnoza Yuldashbayevna

Fiskal avtomatik stabilizatorlarning iqtisodiyotga ta’siri 462
Madaminova Maftuna

“Yoshlar daftari”ning yuritish tizimini takomillashtirish yoʻnalishlari 467
Turaeva Laylo Toshpulotovna

Oʻzbekistonda yashil iqtisodiyotga sarmoya kiritishning hozirgi holati va istiqbollari: barqaror rivojlanish sari 470
Malikov Nu’monjon Kamalovich

Korxonalarda innovatsion funksiyalardan samarali foydalanish yoʻllari 474
Samaroxonov Asqarxon Jamolxon oʻgʻli

Davlat banklarining rivojlanish vektori – aholini tadbirkorlikka jalb qilish va mikroloyihalarni moliyalashtirish (biznesni rivojlantirish banki misolida) 479
Radjabov Abdullaziz Atoevich

Moliyaviy qarorlar qabul qilishda korporativ axborotlarning muhimligi 483
Radjabova Dildora Atoevna

Bank sohasida “Risklarni boshqarish” tushunchasining nazariy asoslari va uning xizmatlar samaradorligiga ta’siri 486
Saidov Jasurbek Latipbaevich

O‘zbekistonda qo‘shilgan qiymat solig‘ining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati 498
Babajanov Davronbek Jumamuratovich

Foydali qazilmalarning nazorat ishlarini tashkil etgan xolda soliq bazasini kengaytirish yo‘llari 505
Abduraxmanov Karomat Erkinovich

Ichki audit xizmatini tashkil etish va uning samaradorlikka ta’sirini baholash 511
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Djalilova Malika Shuxratovna

O‘zbekistonda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (mhxs)ga o‘tish bosqichlari va uning tadrijiy rivojlanishi 516
Mirzaxidov Abdugafir Yuldashevich

Korporativ ijtimoiy mas’uliyat va uning jamiyatga kirib kelishi 522
Raxmatov Ziyodullo Nosirovich, Odilov Ahmadjon Komiljon o‘g‘li

O‘zbekistonda 2025-yil soliq-budjet siyosati konsepsiyasiga soliq ma’murchiligini takomillashtirishga oid taklif va tavsiyalar 526
Mukimov Botir Mirabzalovich

Inson kapitaliga investisiyalarni jalb qilish ahamiyati 533
Sa’dullaev Oybek Turdiali o‘g‘li, Umrzoqov Jonibek Baxtiyor o‘g‘li

Роль фискальной и монетарной политики в обеспечении макроэкономической стабильности узбекистана 536
Салахиддинова Муштарий Абдумуминовна

Strategic framework for the advancement of student tourism development 540
Akhrorova Nilufar Uktamovna

Econometric modeling of calculation of gross domestic product and cost methods 546
Matkarimova Intizor Atabayevna

Loyihalarni moliyalashtirishda bank investitsion faoliyatini takomillashtirish 552
Xolbozorov Muzrof Yusup o‘g‘li

O‘zbekistonda barqaror turizmning iqtisodiy o‘sishga ta’siri 557
Amiriddinova Muslima Zayniddin qizi, Asadova Nigora Mehridin qizi

Korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashning nazariy asoslari 561
Xusanov Qaxramon Nishonovich

Mintaqalar barqaror rivojlanishining iqtisodiy-ekologik jihatlari 567
Shodmonov Ruslan G‘olib o‘g‘li, Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich

Korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirishga mo‘ljallangan nazoratning yangi vazifalari 572
Toshpulatov Farrux Baxtiyorovich

O‘zbekistonda yashil moliyalash holati: Yashil obligasiyalar chiqarish uchun imkoniyatlar va to‘siqlar 579
Fayzieva Dilsuz Baxodirovna, Achilov Ozod Chorievich

Fond bozori orqali investision faoliyatni moliyalashtirishni metologik asoslari 585
Xalikov Ulug‘bek Rustamovich

Yashil iqtisodiyotning respublika ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlariga ta’siri 590
Muxammadiev Zarrux Umarovich

Budjet tashkilotlarning xarajatlar smetalari va shtat jadvallarini tuzish hamda tasdiqlash 595
Abdurasulov Sardor To‘lqin o‘g‘li

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Improving the funding of business operations for local enterprises in the Republic of Uzbekistan through the issuance of financial securities via the Tashkent Stock Exchange 601
Abduganiev Abdulaziz

Korxonalarining innovatsion faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar va ularning ta'sir darajasini baholash usullari 606
Bobobekov Ergash Abdumalikovich

Sporchilarning ijtimoiy-psixologik reabilitatsiyasi 611
Mirzalieva Surmaniso Alisher qizi

Сущность, содержание и значение категории "цифровая экономика" 614
Бозорова Ирина Жуманазаровна

Bank filiallari samaradorligini baholashning nazariy va uslubiy asoslari 617
Rajabov Behzod Mirshodovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

BANK FILIALLARI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING NAZARIY VA USLUBIY ASOSLARI

Rajabov Behzod Mirshodovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti doktaranti,
Toshkent, O'zbekiston

Аннотация: Bugungi kunda bank tizimida raqobatning kuchayishi va bank xizmatlari ommabopligini oshirish, hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish va aholining moliyaviy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, tijorat banklarining xizmatlar bozoridagi o'rnini mustahkamlash va yuqori samaradorlikni ta'minlashda banklarning asosiy sotuv kanali hisoblangan filial tarmoqlarini rivojlantirish va ular faoliyatini yanada takomillashtirishga e'tiborni kuchaytirish talab etilmoqda. Chunki tijorat banklari filiallarining bank xizmatlarini ko'rsatish tizimlarini rivojlantirish, banklar operasiyalarni standartlashtirish, bank risklarini nazorat qilish tizimini yaxshilash, bank obro'sini maksimal darajada oshirishda bank filiallari faoliyati natijalari va uni baholash tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada bank filiallari faoliyati samaradorligini baholashning nazariy asoslari tadqiq etilgan hamda tadqiqot natijalariga asosan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Ключевые слова: bank filiali, samaradorlik, biznes model, banklararo raqobat, raqamli bank, Markaziy bank, aktivlar samaradorligi, kapital samaradorligi, sof foizli marja.

Annotatsiya: Nowadays, increasing competition in the banking system and increasing the popularity of banking services, developing entrepreneurship in the regions and meeting the needs of the population for financial services are becoming important. In particular, in order to strengthen the position of commercial banks in the service market and ensure high efficiency, it is required to pay more attention to the development of branch networks, which are considered the main sales channel of banks, and further improvement of their activities. Because the development of banking service delivery systems of commercial bank branches, standardization of bank operations, improvement of bank risk control system, improvement of bank branch activity results and its evaluation system are of great importance in maximizing the reputation of the bank. In this article, the theoretical basis of the assessment of the efficiency of bank branches has been researched, and practical recommendations have been developed based on the results of the research.

Kalit so'zlar: banking branchs, efficiency, business model, interbank competition, digital bank, Central Bank, asset efficiency, capital efficiency, net interest margin.

Abstract: В настоящее время важными становятся усиление конкуренции в банковской системе и рост популярности банковских услуг, развитие предпринимательства в регионах и удовлетворение потребностей населения в финансовых услугах. В частности, в целях укрепления позиций коммерческих банков на рынке услуг и обеспечения высокой эффективности необходимо уделять больше внимания развитию филиальной сети, которая считается основным каналом продаж банков, и дальнейшему совершенствованию их деятельности. деятельность. Потому что развитие систем предоставления банковских услуг филиалов коммерческих банков, стандартизация банковских операций, совершенствование системы управления банковскими рисками, совершенствование результатов деятельности филиалов банка и системы их оценки имеют большое значение в максимизации репутации банка. В данной статье исследованы теоретические основы оценки эффективности филиалов банка, а по результатам исследования разработаны практические рекомендации.

Key words: филиал, эффективность, бизнес-модель, межбанковская конкуренция, цифровой банк, Центральный банк, эффективность активов, эффективность капитала, чистая процентная маржа.

KIRISH

Bank sohasida filiallar bankni rivojlantirish va bank xizmatlarini sotishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Bank filiallari banklarning mijozlar bazasini ko'paytirish va yangi hududlarda o'z xizmatlarini taklif qilish imkonini beradi. Bank filiallari turli yo'nalishda yoki ixtisoslashuv asosida faoliyatini tashkil etishi mumkin. Masalan, chakana bank xizmatlarini ko'rsatish yoki korporativ mijozlar bilan ishlashga yo'naltirilgan bo'lishi mumkin.

Bank filiallari mijozlarga yuzma-yuz xizmat ko'rsatish va moliyaviy operasiyalarni taklif qiluvchi bo'linmalari hisoblanadi. Ushbu filiallar tijorat banklarining aniq mavjudligi bo'lib xizmat qiladi va mijozlarga hisob-kitob

xizmatlarini ko'rsatish, depozitlarni qo'yish, kreditlar olish va moliyaviy maslahatlar kabi turli xizmatlar uchun bank mutaxassislari bilan bevosita bog'lanish imkonini beradi. Bank filiallari reglament asosida maxsus ish soatlariga ega va ish kunlari belgilanadi. Bank filiali odatda bank xizmatlarining to'liq spektrini taklif qiladi, masalan, hisobvaraqlar ochish, depozitlarni jalb qilish, turli kredit mahsulotlarini taklif etish, xorijiy valyutalar oldi-sotdisi bilan bog'liq xizmatlar, bank kartalari va boshqa hisob-kitob xizmatlarini ko'rsatish va boshqalar bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-oktyabrdagi 4498-son "Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish davlat dasturlari doirasida amalga oshirilayotgan loyihalarni kreditlash tartibini takomillashtirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga asosan bir qator muhim vazifalar belgilab berildi. Xususan:

- barcha hududlarda "bank xizmatlari ofislari"ning keng tarmog'ini yaratish, bunda zarur hollarda, mavjud filiallar tarmog'i tuzilmasini qayta ko'rib chiqish;
- axborot texnologiyalarini qo'llash orqali yangi bank xizmatlari hamda "modulli" kreditlash asosida yangi kredit turlarini faol joriy qilish;
- banklar Kengashlari tarkibiga banklarning boshqaruvi tomonidan taqdim etilgan axborot va takliflarni amaliy bahs va munozara qilishga qodir mustaqil a'zolarni saylash orqali korporativ boshqaruvning zamonaviy usullarini joriy qilish va samaradorligini oshirish;
- bank ichki monitoring tizimini joriy qilish orqali banklarning "mijozga yo'naltirilganlik" ish uslubini yanada kuchaytirish, mijozlarga xizmat ko'rsatishda mavjud muammolarni aniqlash va bartaraf qilish[1].

Yuqoridagilardan kelib chiqib, banklarning aholi va tadbirkorlik sub'ektlariga zamonaviy bank xizmatlarini ko'rsatish va ularning ehtiyojlaridan kelib chiqib xizmatlar ko'rsatish amaliyotlarini takomillashtirishda banklarning filiallar tarmog'i muhim ahamiyat kasb etishini ko'rish mumkin. Shu nuqtai nazardan, banklarning filiallar tarmog'ini samarali tashkil etilishi va ular faoliyatini samaradorligini ta'minlash dolzarb masalalardan hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Tijorat banklarining asosiy maqsadi foyda olish bo'lganligi sababli faoliyati natijalari va samaradorlikni doimiy oshirib borish talab etiladi. Banklarning mahsulotlari va xizmatlarini sotish kanali bo'lgan filiallar tarmog'i faoliyatining natijalari, banklarning samaradorligini bevosita belgilovchi muhim xizmat ko'rsatish nuqtasi hisoblanadi. Banklarning filial tarmoqlari samaradorligini oshirish va uni baholashni takomillashtirib borish banklarning samaradorligini ta'minlashning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

Banklar faoliyatining samaradorligini oshirish va yuqori natijalarga erishishini ta'minlash banklarning filiallar tarmog'i faoliyatini natijalariga bevosita bog'liq hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, banklarning hududlarda joylashgan filial tarmoqlarini faoliyati natijalarini to'g'ri baholash va uni boshqarish bugungi kundagi dolzarb masalalardan hisoblanadi. Buning uchun mazkur yo'nalishda mahalliy va xorijlik olimlar asarlarini o'rganish va tadqiqotlar xulosalaridan foydalanish muhim nazariy ahamiyatga kasb etadi.

Jung Sakong tomonidan o'tkazilgan tadqiqot natijalariga asosan qora tanli jamoalardagi uy xo'jaliklari bank xizmatlaridan kamroq foydalanishining asosiy sabablaridan biri banklarning filiallari ular yashaydigan joydan uzoqroqda joylashganligini aniqlangan. Qora tanli jamoalarning bank xizmatlariga bo'lgan talabi asosan oq tanli jamoalarnikiga o'xshash bo'lsa-da, masofa uzoqlashgani sababli filialga oyiga o'rtacha 5,6 foiz kamroq mijozlar tashrif buyurgan. Tadqiqotda shuningdek, kam ta'minlangan jamoalarni ko'rib chiqilgan va kam ta'minlangan jamoalarning bank xizmatlariga talab kamroq bo'lgan va bu ularning bank filiallarida xizmatlardan kamroq foydalanishiga olib keldi[2].

Bank menejmentiga doir darsliklar va tadqiqot ishlarida banklarning filiallari faoliyatini baholash bo'yicha ko'rsatkichlarni hisoblash usullari atroflicha ko'rib chiqilgan. Ushbu ko'rsatkichlaridan birinchi navbatda moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili hamda banklarning alohida tarkibiy bo'linmalari uchun baholash ko'rsatkichlarini tanlash va baholash masalasi, uning asosiy yo'nalishlarini tanlash uchun muvozanatli ko'rsatkichlar kartasini (The Balanced Scorecard) ishlab chiqilgan. Mazkur qoidaga asosan 4 ta asosiy ko'rsatichlar tizimidan foydalaniladi. Bankning biznes istiqbolli yo'nalishlari tanlanadi, moliyaviy samaradorlik ko'rsatkichlari, mijozlar bilan ishlash, texnologiyalar va biznes jarayonlarini optimallashtirishga, shuningdek, boshqa istiqbollar maqsadlariga erishish uchun xodimlarni malakali rag'batlantirishga qaratilgan.

Banklarning strategik menejmenti bo'yicha tadqiqotlarda kompaniya yoki umuman xolding darajasida ham, alohida tarkibiy bo'linmalar (alohida kompaniyalar) darajasida ham muvozanatli ko'rsatkichlar tizimini

1 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 24 октябрдаги 4498-сон "Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш давлат дастурлари доирасида амалга оширилаётган лойиҳаларни кредитлаш тартибини такомиллаштиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори / https://lex.uz/ru/docs/4569641

2 The Location of Bank Branches Matters / By Jung Sakong, Alexander K. Zentefis https://www.chicagofed.org/research/content-areas/mobility/policy-brief-bank-branch-location

ishlab chiqishga katta e'tibor beriladi. Yirik xolding yoki kompaniya ichidagi bo'ysunuvchi biznes bo'linmalari darajasiga qadar kaskadli maqsadlar uchun metodologiya o'tgan asrning 90-yillarida N.Norton va R.Kaplan tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu balanslangan ko'rsatkichlar kartasini boshqarish konsepsiyasi bo'lib, kaskadli maqsadlar va asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) bo'yicha tavsiyalar ushbu maqsadlarni amalga oshirishda amaliy tajribaga asoslanadi[3].

Tadqiqotchilar Paradi va Zhuning tadqiqotlariga ko'ra bank filiallari faoliyati samaradorligini baholashning kompleks tizimini ishlab chiqish mamlakatlarning uzluksiz va barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlovchi bank tizimining asosiy tayanchlaridan biridir. Bank filiallari turli o'lchamlarda, turli hududlarda joylashgan bo'lib, turli mijozlarga turli xil xizmatlarni taklif etadi. Masalan, aholi zich joylashgan hududda joylashgan bank filialining moliyaviy operasiyalari hajmi shahar atrofidagi aholi kam yashaydigan hududda joylashganidan farq qiladi. Banklarning markaziy filiallari odatda kattaroq bo'lib, ko'proq xodimlar va mijozlarga ega. Yuqoridagilardan kelib chiqib, bank filiallari faoliyati samaradorligini an'anaviy usullar bilan baholash qiyin va murakkab vazifa hisoblanadi. Ko'p funksiyali bo'lganligi sababli bank filiallari uchun turli xil samaradorlik ko'rsatkichlari belgilanishi mumkin. Ularning tadqiqotida bank filiallari uchun hisoblanishi kerak bo'lgan uchta samaradorlik ko'rsatkichi keltirilgan.

Birinchisi, rentabellik bo'lib, bank filiali xodimlari, bankomatlari va kapitali kabi aktivlari yordamida qanchalik yaxshi foyda keltirishini baholash uchun foydalaniladi.

Ikkinchisi, bank filiali faoliyatining muhim jihatlaridan biri sifatida tan olingan operasion samaradorlik hisoblanadi. Operasion samaradorlik bank bank filialining daromad olish uchun omonatlarni qabul qilish, kreditlar berish va boshqalar kabi xizmatlarni ko'rsatishda qanchalik muvaffaqiyatli bo'lganligini o'lchaydi.

Uchinchi taklif qilingan samaradorlik tranzaksiya samaradorligi bo'lib, bu bank filiali o'z mijozlarini Internet-banking va telefon banking kabi masofaviy bank xizmatlaridan foydalanishni oqlashda qanchalik muvaffaqiyatli ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, tranzaksiya samaradorligi filiallarning zarur masofaviy bank infratuzilmasini qay darajada muvaffaqiyatli ta'minlaganligini ko'rsatadi[4].

Yuqoridagi taklif etilgan uchta samaradorlikni baholash ko'rsatkichlari filiallar faoliyatini baholashda muhim hisoblanadi. Umuman olganda filial tarmoqlarining faoliyati samaradorligini aniq ko'rsata oladi. Bundan tashqari, bank filiallarida biznes reja ko'rsatkichlarini bajarilishi va aktivlar sifatini oshirish borasidagi faoliyati bo'yicha ko'rsatkichlarni baholash mazkur yo'nalishda filiallar faoliyatini natijadorligini aniqrovq ko'rsatgan bo'lar edi.

Boshqa bir tadqiqotchilar Xashem Omrani va Meysam Shemsi tadqiqotlarida operasion muhitni tahlil qilish (DEA-Data Envelopment Analysis - Analiz sredi funksionirovaniya) asosida amaliy ma'lumotlardan foydalangan holda faqat bitta turdagi samaradorlikni o'lchash orqali qaror bank bo'linmalarining ish faoliyatini baholaygan. Ularning fikricha, banklar tarmoqlarning kengligi tufayli, faqat bitta turdagi samaradorlikni hisoblash bank bo'linmalari samarali yoki samarasiz deb tasdiqlay olmasligini tasdiqlashadi. Banklar filial tarmoqlarini baholashda noaniq ma'lumotlar mavjud bo'lganda bank filiallari uchun rentabellik, operasion va tranzaksiyani o'z ichiga olgan uch turdagi samaradorlikni hisoblash bo'yicha DEA (Data Envelopment Analysis) modelini ishlab chiqishgan. Tadqiqotchilar tomonidan taklif etilgan modelning to'g'riligini tasdiqlash uchun Eronning G'arbiy Ozarbayjonda joylashgan 45 ta qishloq xo'jaligi banki filiallarining haqiqiy holatiga baho berilgan. Natijalar taklif qilingan model turli ssenariylarda aniq natijalar berishi mumkinligini ko'rsatib, Faoliyati samarali va samarasiz bank filiallarini aniqlash uchun har bir samaradorlik jihati bo'yicha qiyosiy tahlillar amalga oshirilgan[5].

Rossiyalik tadqiqotchi D.Aslanov va boshqalar tomonidan tijorat banki bo'limlari samaradorligini baholash bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra banklarning filiallari faoliyatini 10 ta asosiy ko'rsatkichlar tizimidan foydalangan holda bank bo'limlarining holatiga baho berilgan. Baholash natijalari bo'yicha filiallarga "yaxshi", "qoniqarli" va "shubhali" reyting berilib, umumiy samaradorlik ko'rsatkichlari aniqlangan[6].

TADQIQOT VA METODOLOGIYA

Mazkur maqolada ma'lumotlarni guruhlash, ko'rsatkichlarning qiyosiy va tarkibiy tahlili, induksiya va deduksiya, analiz va sintez va boshqa ilmiy tahlil usullaridan keng foydalanilgan. Shuningdek, mahalliy va xorijlik iqtisodchi olimlar va tadqiqotchilarning tadqiqotlari xulosalaridan, erishilgan ilmiy natijalaridan foydalanilgan va banklarning amaliy ma'lumotlari asosida taqqoslama tahlillar amalga oshirilgan.

3 Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. – М.: Олимп-Бизнес, 2003.

4 Paradi, J.C. and Zhu, H. (2013) A Survey on Bank Branch Efficiency and Performance Research with Data Envelopment Analysis. Omega, 41, 61-79.http://dx.doi.org/10.1016/j.omega.2011.08.010

5 Hashem Omrani, Meisam Shamsi, Ali Emrouznejad, Tamara Teplova / A robust DEA model under discrete scenarios for assessing bank branches / https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0957417423001951

6 Асланов Д.И., Смолина Е.П., Антонов Е.Т., Голубова М.И. Совершенствование методики оценки эффективности отделения коммерческого банка /фундаментальные исследования №1, 2023/ УДК 336.71 Стр.7-14. / https://s.fundamental-research.ru/pdf/2023/1/43413.pdf

TAHLIL VA NATIJALAR

Bank ishi va bank faoliyati dunyodagi murakkab sohalardan bo'lishi bilan birga, har qanday davlat iqtisodiyotida muhim ahamiyatga ega. Banklar iqtisodiyotning sanoat, qishloq xo'jaligi, aholiga xizmat ko'rsatish va boshqa shu kabi tarmoqlarining asosiy moliyalashtirish manbai bo'lib xizmat qiladi. Tijorat banklari mustaqil tijorat tashkiloti sifatida moliyaviy resurslarni optimal taqsimlash va mijozlarga turli bank xizmatlarini ko'rsatish orqali daromad va foyda oladi. Bank mijozlaridan uzoq muddatga depozitlarni jalb qilish va uni moliyaviy resurslarga ehtiyoji bo'lgan sub'ektlarga tavakkalichilik bilan taqdim etadi. Ushbu jarayonlar banklar filiallari orqali amalga oshirilish zaruratini keltirib chiqaradi, ya'ni bankning xizmatlari va mahsulotlari filial tarmoqlari orqali mijozlarga taqdim etiladi.

1-jadval. Bank filiallari samaradorligini baholash bo'yicha adabiyotlar sharhi[7].

Mualliflar	O'rganilgan filiallar soni	O'rganilgan davri	O'rganilgan joyi	O'zgaruvchilar	Natijalar
Portela va Tanassoulis (2007)	57	2005-yil	Portugaliya	Xodimlar	Tranzaksiyalar soni va mijozlar sonining ko'payishi; Joriy hisobvaraqlar qoldig'i o'sishi; Kreditlar va depozitlar o'sishi;
Donatos va Giokas (2008)	240	2002-yil	Gresiya	Xodimlar ish xarajatlari va boshqa operasion xarajatlar	Depozitga a operasiyalari; ; Kreditga operasiyalari; Boshqa operasiyalar.
Chaffai va Diesch (2009)	1618	2004-yil	Fransiya	Moliyaviy xarajatlar (depozitlar va qarzlar bo'yicha); Ish haqi xarajatlari; Boshqa operasion xarajatlar.	Bank foydasining uchta o'lchovi yalpi, operativ va sof foyda ko'rsatkichi
Chang va boshqalar. (2011)	151	2005-yil	Tayvan	Xodimlar ish haqi xarajatlari; Foiz to'lovlari xarajatlari; Boshqa tasodifiy xarajatlar.	Sof foyda Operasion foyda Foiz daromadlari Jami kreditlar Jami depozitlar
Yang va Liu (2012)	55	2008-yil	Tayvan	Xodimlar ish haqi xarajatlari; Operasion xarajatlar; Foiz xarajatlari.	Foizli daromadlar; To'lovlardan daromadlar.
Hayot va boshqalar. (2017)	62	2014–2015-yillar	Indoneziya	Operasion bo'lmagan xarajatlari; Kreditlar yo'qotishlar uchun zaxiralar.	Jami xarajatlar Filial faoliyat daromadlari.
Niaki va Shalmani (2016)	45	2015	Eron	Xodimlar soni; Moliyaviy resurslar hajmi.	Depozit qoldiqlari Kredit qoldiqlari

Yuqoridagi ko'rib chiqilgan tadqiqotlardan olingan natijalarni umumlashtirgan holda quyidagi xulosalarni shakllantirish mumkin:

1. Bank filiallari faoliyati samaradorligini baholashda bank xizmatlari ko'rsatish hajmi asosida baholash uslubi ustunlik qilgan. Sababi filiallar faoliyatini o'rganish ob'ekti moliyaviy tizim bo'lsada, asosiy natijalarga xizmatlar ko'rsatish orqali erishish mumkin.

2. Filiallar faoliyatini samaradorligi moliyaviy natijalar asosida baholash yondashuvining boshqaruv va tartibga solish uchun foydalanish mumkin;

3. Bank filiallari faoliyatni baholashda asosiy o'zgaruvchilar (xarajatlar, ish haqi xarajatlari, operasion xarajatlar, bank xizmatlari narxlari) samaradorlikka ta'siri yuqori ekanligi aniqlangan;

4. Filiallar faoliyatini baholash bilan bog'liq muammolarning ayrim umumiyligi va farqli jihatlari aniqlangan.

7 Тадқиқот натижалари асосида муаллиф томонидан тузилди.

Moliyaviy tahlil boshqaruv qarorlarining ajralmas qismidir. Ularni qabul qilishdan oldin, qabul qilish paytida va keyin qo‘llaniladi. Moliyaviy tahlil ko‘rsatkichlari moliyaviy qarorlar qabul qilish va ularning samaradorligini baholash uchun zarur ma’lumotlarni taqdim etadi. Shuning uchun ham bankda moliyaviy tahlil qabul qilinadigan boshqaruv qarorlarining sifati va samaradorligini ta’minlashning bosqichi, operasiyasi va asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Banklar faoliyatini rivojlantirishda strategik rejalashtirish va boshqaruvni tahlilsiz amalga oshirishning imkoni mavjud emas. Bank faoliyati bilan bog‘liq masalalarni samarali hal etish hamda bankning barqaror va samarali faoliyat yuritishiga erishish maqsadida filialllar faoliyatini har tomonlama tahlil qilish zarur. Bank xizmatlari bozoridagi raqobat va banklar faoliyatini tartibga solish borasida cheklovlar kuchaygan sharoitda filiallar faoliyatining samaradorligi tahlili muhim ahamiyat kasb etadi.

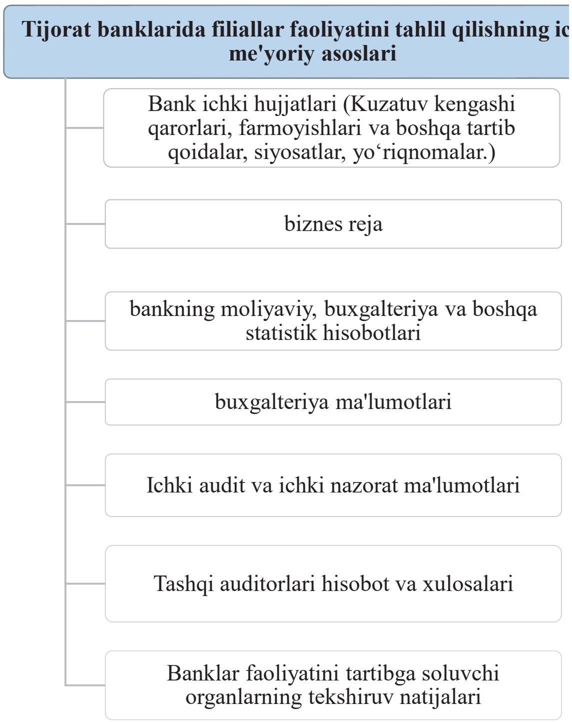

1-rasm. Bank filiallari samaradorligini baholash manbalari[8].

Buxgalteriya balansi va daromadlar to‘g‘risidagi hisobot o‘rtasidagi munosabat shundan dalolat beradiki, buxgalteriya balansi aktivlari operasion daromadlarning asosiy qismini, passivlar esa bank faoliyati samaradorligini baholashga asoslangan operasion xarajatlarni tashkil qiladi. Filiallar faoliyati tahlilida axborot manbai sifatida filialning moliyaviy natijalarini (shu jumladan daromadlar va xarajatlarni) batafsilroq tahlil qilish uchun pul oqimlari to‘g‘risidagi hisobot ma’lumotlari, shuningdek, filialning analitik va sintetik buxgalteriya hisobi ma’lumotlaridan foydalaniladi.

Bankning moliyaviy holatini batafsilroq baholash uchun nafaqat bankning balansi va hisobot ma’lumotlarini tahlil qilish, balki bozor tadqiqotlarini o‘tkazish, raqobatchilarni baholash, qarz oluvchilarning moliyaviy holatini tahlil qilish lozim bo‘ladi. Bundan tashqari, moliyaviy tahlil imkoniyatlari har xil turdagi aloqaning iqtisodiy, statistik va matematik modellarini qurishga, shuningdek, bank faoliyati ko‘rsatkichlarining tuzilishi va dinamikasini umumlashtiruvchi tavsifga asoslanganda kengroq bo‘ladi. Bankning balans va daromadlar to‘g‘risidagi hisobotning har bir bo‘limi uchun quyidagilar hisoblanishi kerak:

- tahlil qilinayotgan sohalar guruhining umumiy hajmida alohida mahsulotlar ulushini tavsiflovchi nisbiy qiymatlar;
- dinamik ko‘rsatkichlari (mutlaq o‘sish, o‘sish sur’atlari, o‘sish sur’atlari);
- har bir yo‘nalish bo‘yicha mablag‘lar hajmi o‘zgarishining yo‘nalishlar guruhi hajmining umumiy o‘zgarishiga ta’sirini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar tahlil qilinadi.

Bank filiallarining moliyaviy holatini baholashda moliyaviy tahlilning quyidagi 2-rasmda keltirilgan usullaridan keng foydalangan holda amalga oshiriladi.

8 Тадқиқот натижалари асосида муаллиф томонидан тузилди.

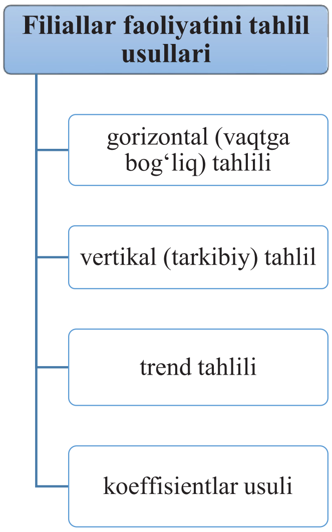

2-rasm. Bank filiallari samaradorligini baholash manbalari[9].

Tijorat banklari filiallarining moliyaviy natijalarini baholash moliyaviy tahlilning quyidagi usullaridan foydalangan holda daromadlar va xarajatlarni tahlil qilishga asoslanadi:

1. gorizontal (vaqtga bog'liq) tahlil – filial daromadlari va xarajatlarining yo'nalish kesimida o'tgan davr bilan taqqoslash;

2. vertikal (tarkibiy) tahlil - har bir omilning yaxlit natijaga ta'sirini aniqlagan holda filial daromadlari va xarajatlarining alohida turlari, guruhlari yoki sohalari tarkibi baholanadi;

3. trend tahlili - tijorat banki filiali daromadlari yoki xarajatlarining har bir moddasi oldingi davrlar jami bilan solishtirish va tendensiyani aniqlash, ya'ni tanlangan ko'rsatkich dinamikasidagi asosiy tendensiya asosida amalga oshiriladi;

4. koeffisientlar tahlil qilish - ko'rsatkichlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash uchun aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlarning alohida pozisiyalari yoki turli xil hisobot shakllari sohalari asosida baholash amalga oshiriladi.

Mahalliy tadqiqotchilardan Sh.Xannaevning amalga oshirilgan tahlillari natijalari bo'yicha erishilgan xulosalari hamda banklar faoliyati samaradorligini oshirish borasidagi tavsiyalari quyidagilarda o'z aksini topgan:

- davlat ulushidagi banklar o'z xarajatlarini eng samarasiz boshqarishmoqda va bu bank-moliya bozorida davlat va xususiy sektor moliyaviy resurslaridan optimal darajada foydalanishni cheklamoqda. Shuning uchun bank-moliya bozorini sog'lomlashtirish maqsadida, davlat ulushi yuz foiz bo'lgan TIF Milliy banki, Asakabank va Xalq bankini bosqichma-bosqich xususiylashtirish maqsadga muvofiq;

- TIF Milliy banki mamlakatdagi eng yirik bank bo'lib, uning negizida bir nechta ixtisoslashtirilgan tijorat banklarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun, birinchi navbatda, bankning muammoli kreditlari bilan bog'liq masalalarni hal etish lozim. Xususan, ushbu muammolarni hal etishning variantlari sifatida TIF Milliy banki negizida yangi tashkil etilayotgan yoki qayta tuzilayotgan tijorat banklari o'rtasida taqsimlash yohud ularni likvidasiya qilish bo'lishi mumkin;

- hukumat moliyaviy bozorda samaradorlikni oshirish uchun davlat banklaridagi ulushini strategik investorlarga berishi maqsadga muvofiq;

- turli mulkchilik shakliga ega banklarda xarajatlar bo'yicha o'rtacha samaradorlik 70 foizga bormasligi, ko'plab banklar oldida kamida 30 foizga ushbu samaradorlikni oshirish imkoniyati mavjud ekanligini ko'rsatmoqda. Shundan kelib chiqqan holda, bank boshqaruvchilarini samaradorlik ko'rsatkichlariga ko'ra rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish lozim. Bunda turli bo'g'indagi xodimlar uchun bank aksiyasini opsion tariqasida taqdim etilishi samarali ishlashi mumkin;

- ma'lum bir hudud doirasida faoliyat yuritadigan bank yuqori samaradorlikka ega bo'lganligi uchun ma'lum bir hududda yoki erkin iqtisodiy hududda faoliyat yuritadigan hududiy banklarni tashkil etishda imtiyozlar taqdim etish;

- aksariyat xususiy banklar eng yuqori samaradorlikka ega bo'lgani uchun xususiy banklarni tashkil etishni osonlashtirish[10].

9 Тадқиқот натижалари асосида муаллиф томонидан тузилди.

10 Ханнаев Ш. Турли мулкчилик шаклидаги банклар фаолияти самарадорлиги таҳлили "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. № 1, январь-февраль, 2019 йил / 1/2019 (№ 00039) / Б.1-15. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/22_Khannayev.pdf.

Tadqiqotchi tomonidan yuqorida banklar faoliyatining samaradorligini oshirish va bank tizimida raqobatni rivojlantirish nuqtai nazaridan muhim tavsiyalar keltirib oʻtilgan. Ammo, banklarning filial va boʻlimlari faoliyatining samaradorligini oshirish borasida tavsiyalar aks etmagan.

Tadqiqotchi E.R.Serovning tadqiqotlarida bank filiallar tarmogʻi faoliyati natijalarini baholashda muhim koʻrsatkichlar tizimi tavsiya etib oʻtilgan. Xususan, bir xodimga toʻgʻri keluvchi daromad, foizsiz daromadlarning jami daromadlardagi ulushi, CIR (Cost/Income Ratio) operasion samaradorlik, 1 m2 maydon uchun daromad, sof foiz marjasi kabi koʻrsatkichlar boʻyicha erishilgan natijalar asosida filiallar faoliyatiga baho berilgan. Shu bilan mazkur tadqiqotchi tomonidan aynan bank tizimida filial tarmoqlari faoliyatini baholash borasida quyidagi tavsiyalari e'tiborga molik hisoblanadi: [11]

- filiallar faoliyatini baholashda foydalaniladigan jami baholash koʻrsatkichlari soni ortiqcha boʻlmasligi kerak (optimal - 10 dan oshmasligi kerak, ya'ni har bir biznes yoʻnalishi uchun koʻpi bilan 2-3 tadan);
- bir xil biznes yoʻnalilishdagi koʻrsatkichlar baholanayotgan omillar va qoʻllash maqsadi (ma'nosi) jihatidan bir-birini takrorlamasligi lozim;
- bank mahsulotlarini sotish rejalari va boshqa moliyaviy koʻrsatkichlarning bajarilishini hisoblashda valyutani qayta baholashning ta'sirini istisno qilish maqsadga muvofiqdir. Texnik jihatdan tuzatish haqiqiy hajmlarni/daromadlarni rejalashtirishda ilgari qoʻllanilgan stavkalarga qayta hisoblash yoʻli bilan amalga oshirish mumkin;
- hisob-kitoblarda universal, qoida tariqasida, har 1 nafar xodimga yoki 1 m2 egallagan maydonga nisbatan nisbiy "oʻziga xos koʻrsatkichlar"dan foydalanish maqsadga muvofiq boʻlib, bu turli oʻlchamdagi va ixtisoslikdagi boʻlinmalarni ob'ektiv taqqoslash;
- filiallari reytingiga qoʻshimcha ravishda bir hil guruhlardagi (masalan, yirik universal, kichik chakana savdo va boshqalar) ofislarni, shuningdek, ushbu guruhlar doirasidagi oʻrtacha reytinglar bilan qoʻshimcha ravishda solishtirish;
- turli sabablarga koʻra baholash tizimi koʻrsatkichlarining toʻliq roʻyxatini hisoblash mumkin boʻlmagan boʻlinmalar (yangi filiallar ochilishi, biznes-rejalarning ishlab chiqilmaganligi, statistik hisobot va boshqalar), umumiy reytingdan vaqtincha chiqarib tashlanishi lozim;
- baholanayotgan filiallar rahbarlari va xodimlarini ragʻbatlantirish maqsadida qoʻllaniladigan koeffisientlar dinamikasini tahlil qilish, natijalariga ta'sir qilgan sabablar boʻyicha apellyasiya va asoslantirilgan qarorni shakllantirish mexanizmlari ta'minlanishi zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Banklararo raqobat sharoitida bank filiallarining samaradorlik koʻrsatkichlarini baholashning nazariy-tahliliy jihatlarini takomillashtirishda xorij tajribasidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bank filiallari faoliyatini samaradorligini baholashda quyidagi quyidagi koʻrsatkichlar asosida baholash tavsiya etiladi:

- filiallar faoliyatini baholashda foydalaniladigan jami baholash koʻrsatkichlari soni ortiqcha boʻlmasligi kerak (optimal - 10 dan oshmasligi kerak, ya'ni har bir biznes yoʻnalishi uchun koʻpi bilan 5 gacha boʻlishi);
- hisob-kitoblar asosida 1 xodimga toʻgʻri keladigan daromad va foyda koʻrsatkichlariga reja belgilash orqali bir xodimning samaradorligini oshirish orqali filiallar samaradorligini oshirish;
- bank filiallari faoliyatini baholashda filiallar joylashuvi, hududning iqtisodiy potensiali va boshqa qator omillarni hisobga olgan holda tahlil qilish yanada samara berish mumkin boʻladi;
- bankning strategik rejalaridan kelib chiqib, qaysi bank mahsulotlarini sotish va yuqori samaradorlikni ta'minlash boʻyicha maqsadli koʻrsatkichlarni eng muhim samaradorlik koʻrsatkichlariga bogʻlagan holda filiallarda sotuvni tashkil etish yakuniy moliyaviy natijalarni oshirishga zaminya yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 24 октябрдаги 4498-сон "Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш давлат дастурлари доирасида амалга оширилаётган лойиҳаларни кредитлаш тартибини такомиллаштиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори / https://lex.uz/ru/docs/4569641
2. The Location of Bank Branches Matters / By Jung Sakong, Alexander K. Zentefis https://www.chicagofed.org/research/content-areas/mobility/policy-brief-bank-branch-location
3. Paradi, J.C. and Zhu, H. (2013) A Survey on Bank Branch Efficiency and Performance Research with Data Envelopment Analysis. Omega, 41, 61-79.http://dx.doi.org/10.1016/j.omega.2011.08.010
4. Hashem Omrani, Meisam Shamsi, Ali Emrouznejad, Tamara Teplova / A robust DEA model under discrete scenarios for assessing bank branches / https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0957417423001951 https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.119694
5. Portela, M.C.A.S. & Thanassoulis, E. (2007). Comparative Efficiency Analysis of Portuguese Bank Branches. European Journal of Operational Research, 177, (2), 1275-1288. https://doi.org/10.1016/j.ejor.2006.01.007

11 Серов Е. Р. Оценка эффективности филиальной сети кредитных организаций / Проблемы современной экономики, N 1 (61), 2017 / http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=5993

6. Donatos G. S. & Giokas, D. I. (2008). Relative Efficiency in the Branch Network of a Greek bank: A Quantitative Analysis. European Research Studies, 6(3), 53-72.
7. Chaffai, M. E. & Dietsch, M. (2009). The Effect of the Environment on Profit Efficiency of Bank Branches. In M. Balling, E. Gnan, F. Lierman and J. Schoder. Productivity in the Financial Services Sector. Luxemburg: Larcier.
8. Chang, K., Lin, C., Cao, Y. & Lu, C. (2011). Evaluating Branch Efficiency of a Taiwanese Bank Using Data Envelopment Analysis with an Undesirable Factor. African Journal of Business Management 5(8), 3220-3228. https://doi.org/10.1108/09564239810238820
9. Yang, Z. (2009). Bank Branch Operating efficiency: A DEA Approach. In Proceedings of the International MultiConference of Engineers and Computer Scientists, Vol. 2. Hong Kong. Retrieved 06 may 2019 from: http://www.iaeng.org/publication/IMECS2009
10. Hayat, D., Anggraeni, L. & Bakhtiar, T. (2017). Efficiency Analysis of Bank Branches: Production and Profitability Approaches (Case Study of Bank EFG Syariah). International Journal of Science and Research (IJSR), 6(2), 2078-2082.
11. Niaki, S. J.H. A & Shalmani, H. (2016). Using Stochastic Frontier Function to Measure Branch Efficiency of Saman Bank in Iran. International Journal off Humanities and Cultural Studies, Special Issue, 659-673.
12. Асланов Д.И., Смолина Е.П., Антонов Е.Т., Голубова М.И. Совершенствование методики оценки эффективности отделения коммерческого банка /фундаментальные исследования №1, 2023/ УДК 336.71 Стр.7-14. / https://s.fundamental-research.ru/pdf/2023/1/43413.pdf
13. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. — М.: Олимп-Бизнес, 2003.
14. Ханнаев Ш. Турли мулкчилик шаклидаги банклар фаолияти самарадорлиги таҳлили “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 1, январь-февраль, 2019 йил / 1/2019 (№ 00039) / Б.1-15. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/22_Khannayev.pdf.
15. Серов Е. Р. Оценка эффективности филиальной сети кредитных организаций / Проблемы современной экономики, N 1 (61), 2017 / http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=5993

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Shahzod Avilqulov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 9

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.